

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال نوزدهم، شماره ۷۲، پاییز ۱۴۰۴

صفحه ۲۹۳ تا ۳۱۸

چالش بی طرفی در دیوان بین المللی دادگستری: پرونده نقض حریم هوایی و دریایی ایران

دانشجوی دکتری گروه حقوق بین الملل، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران

نوید مسعودی ID

استاد گروه دیپلماسی و حقوق بین الملل، دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه، تهران، ایران

رضا موسی زاده ID *

استادیار گروه حقوق بین الملل، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران

امیر محمودی ID

استادیار گروه حقوق بین الملل، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران

فاطمه کیهانلو ID

چکیده

این مقاله با تمرکز بر پرونده جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده آمریکا در دیوان بین المللی دادگستری، به بررسی یکی از مهم ترین چالش های نظری و عملی این نهاد یعنی اصل بی طرفی می پردازد. سؤال اصلی تحقیق آن است که: آیا دیوان بین المللی دادگستری در رسیدگی به این پرونده، اصول بی طرفی قضایی را رعایت کرده است یا خیر؟ فرضیه پژوهش آن است که ساختار دیوان، حضور قضات منتخب دولت ها، و فضای بین المللی حاکم، بر استقلال قضایی دیوان در رسیدگی به پرونده های مرتبط با قدرتهای بزرگ تأثیرگذار بوده و زمینه جانبداری یا ملاحظات سیاسی را فراهم کرده است. روش تحقیق کیفی و تحلیلی بوده و با استفاده از داده های پرونده، آرای صادره (۲۰۱۸ و ۲۰۲۳)، و اسناد بین المللی و نظرات حقوق دانان برجسته، تحلیل شده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که دیوان در این پرونده، با تفسیر مضیق از صلاحیت معاهده ای و تمرکز بر جنبه های اقتصادی، بخشی از ادعاهای ایران را نپذیرفت و این رویکرد، در کنار ساختار قضایی دیوان و غیاب ضمانت اجرایی، شائبه هایی نسبت به بی طرفی آن ایجاد کرده است

کلیدواژه: دیوان بین المللی دادگستری، بی طرفی قضایی، نقض حریم ایران، عهدنامه مودت، استقلال قضات.

* نویسنده مسئول: rmousazadeh88@gmail.com

تاریخ تایید: ۱۴۰۴/۰۷/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۲۸

The Islamic Revolution Approach Quarterly

Vol. 19, No.72, Fall 2025, P 293-318

rahyaftjournal.ir

The Challenge of Judicial Impartiality at the International Court of Justice: The Case of Iran's Airspace and Maritime Violations against the United States

Navid Masoudi

Ph.D. Student, Department of International Law, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran

Reza Mousizadeh *

Professor, Department of Diplomacy and International Law, Faculty of International Relations, Ministry of Foreign Affairs, Tehran, Iran

Amir Mahmoudi

Assistant Professor, Department of International Law, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran

Fatemeh Keyhanlou

Assistant Professor, Department of International Law, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran

Abstract

This article examines the principle of judicial impartiality at the International Court of Justice (ICJ) through an analysis of the case

---

* Corresponding Author: rmousazadeh88@gmail.com

How to Cite: Masoudi, N., Mousizadeh, R., Mahmoudi, A., Keyhanlou, F. (2025). The Challenge of Judicial Impartiality at the International Court of Justice: The Case of Iran's Airspace and Maritime Violations against the United States, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 19(72), 293-318

Date Received: 19 August 2025 Date Accepted: 20 October 2025

brought by the Islamic Republic of Iran against the United States concerning violations of Iran's airspace, maritime rights, and economic interests under the 1955 Treaty of Amity. The central research question asks whether the ICJ adhered to the standards of judicial impartiality in its handling of provisional measures (2018) and its final judgment on jurisdiction and merits (2023). The study hypothesizes that structural characteristics of the Court, including the consent-based nature of jurisdiction, the presence of ad hoc judges, and geopolitical pressures exerted by major powers, have influenced the Court's reasoning and limited its impartial performance. Using a qualitative and analytical legal method, the article draws on ICJ judgments, separate and dissenting opinions, treaty interpretation, and scholarly critiques. The findings indicate that while the Court formally upheld procedural neutrality, its restrictive interpretation of treaty jurisdiction and selective engagement with Iran's claims raised serious concerns regarding substantive impartiality and the legitimacy of international adjudication.

Keywords: International Court of Justice; Judicial impartiality; Treaty of Amity; Iran–United States disputes; International adjudication; Provisional measures; Jurisdiction

Introduction

Judicial impartiality constitutes a foundational pillar of international adjudication and a core element of the legitimacy of the International Court of Justice (ICJ) as the principal judicial organ of the United Nations. Impartiality in this context extends beyond the personal neutrality of judges and encompasses structural, procedural, and institutional dimensions, including judicial selection, jurisdictional doctrines, and interpretive practices. The credibility of the ICJ, and the willingness of states to accept its judgments, depend significantly on the perception that the Court applies international law consistently and without political bias. This issue becomes particularly salient in disputes involving major powers. The case initiated by the Islamic Republic of Iran against the United States under the 1955 Treaty of Amity, following the reimposition of U.S. sanctions in 2018, provides a critical opportunity to assess the Court's impartiality in practice.

Materials and Methods

This research adopts a qualitative and analytical legal methodology.

Primary sources include ICJ judgments and orders issued in 2018 and 2023, separate and dissenting opinions of judges, and official documents related to the Treaty of Amity and relevant United Nations resolutions. Secondary sources consist of scholarly works on judicial impartiality, legitimacy, and the political dimensions of international adjudication. The analysis is informed by theoretical frameworks of procedural justice and legitimacy, particularly those advanced by Thomas Franck and critical international legal scholars such as Martti Koskeniemi. The study employs doctrinal analysis to evaluate treaty interpretation and jurisdictional reasoning, alongside a comparative approach that situates the Iran–United States case within the broader jurisprudence of the ICJ, including cases such as *Nicaragua v. United States*.

Discussion

The findings reveal a complex and ambivalent pattern in the Court’s approach. On the one hand, the ICJ affirmed its jurisdiction under the Treaty of Amity and issued provisional measures in 2018 requiring the United States to ensure humanitarian trade and aviation safety. This decision was widely viewed as an affirmation of Iran’s legal position and an indication of the Court’s willingness to constrain unilateral power. On the other hand, the Court’s 2023 judgment adopted a notably restrictive interpretation of treaty provisions, excluding significant aspects of Iran’s claims—particularly those related to banking sanctions, oil trade, and broader economic measures—from substantive review.

This narrow interpretive approach contrasts with earlier ICJ jurisprudence, most notably in the *Nicaragua* case, where the Court relied extensively on customary international law and general principles rather than confining itself to treaty text alone. The presence of ad hoc judges and the voting patterns observed in the Iran–United States case further fuel concerns about structural bias, as empirical studies have shown a strong tendency for ad hoc judges to support the appointing state. Additionally, the Court’s reluctance to engage with broader principles of state responsibility and proportionality suggests a form of “judicial restraint” that may function as de facto partiality when powerful states are involved.

Conclusion

The analysis demonstrates that while the ICJ formally adhered to

procedural requirements of neutrality, its substantive approach in the Iran–United States case raises serious questions about judicial impartiality. Structural constraints—such as consent-based jurisdiction, lack of enforcement mechanisms, and geopolitical pressures—significantly limit the Court’s capacity to act as an independent arbiter of international justice. The Court’s cautious and restrictive reasoning, particularly in the 2023 judgment, undermines perceptions of equality before the law and weakens the legitimacy of international adjudication. Strengthening judicial impartiality at the ICJ requires not only doctrinal refinement but also institutional reforms aimed at enhancing transparency, consistency, and independence from political influence.

مقدمه

دیوان بین المللی دادگستری به عنوان رکن قضایی اصلی سازمان ملل متحد، وظیفه دارد در حل و فصل اختلافات بین المللی به گونه ای عمل کند که اصول انصاف، بی طرفی و برابری در آن رعایت گردد. مشروعیت دیوان و پذیرش احکام آن از سوی دولت ها، ارتباط مستقیمی با میزان پابندی این نهاد به بی طرفی قضایی دارد. بی طرفی در اینجا نه فقط به معنای خودداری از جانب داری شخصی، بلکه به معنای استقلال ساختاری، رویه ای و رفتاری است؛ به گونه ای که هیچ یک از طرفین دعوا، به صورت آشکار یا پنهان، از امتیاز خاصی در فرآیند رسیدگی برخوردار نباشند. هرگونه خدشه به این اصل می تواند اعتماد دولت ها به نظام حقوق بین الملل را تضعیف کرده و نهادهای حقوقی بین المللی را از کارایی و اعتبار ساقط سازد. از جمله پرونده هایی که آزمونی مهم برای بررسی اصل بی طرفی در عملکرد دیوان تلقی می شود، دعوی جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده آمریکا در خصوص نقض حریم هوایی و دریایی ایران است. این پرونده در سال ۲۰۱۸ و بر پایه عهدنامه مودت ۱۹۵۵ میان دو کشور آغاز شد. ایران در دادخواست خود ادعا کرد که اقدامات نظامی و تحریم های ایالات متحده، مصداق نقض تعهدات بین المللی به ویژه در زمینه احترام به حاکمیت، امنیت پروازهای غیرنظامی، و حق تجارت آزاد بوده اند. دیوان بین المللی دادگستری با پذیرش صلاحیت خود، در چند مرحله به رسیدگی در این پرونده پرداخت و آرای مهمی صادر کرد. با این حال، این روند با واکنش های مختلفی از سوی ناظران حقوقی، تحلیلگران بین المللی و دولت ها مواجه شد؛ به ویژه در خصوص میزان بی طرفی دیوان، ترکیب قضات، ترتیب رسیدگی، و منطق استدلال های حقوقی. در این مقاله، به بررسی انتقادی اصل بی طرفی در عملکرد دیوان بین المللی دادگستری پرداخته می شود، با تمرکز ویژه بر پرونده نقض حریم ایران. پرسش اصلی آن است که آیا دیوان در فرآیند رسیدگی به این دعوا، مطابق با اصول بی طرفی قضایی عمل کرده است؟ برای پاسخ به این پرسش، ابتدا چارچوب نظری مرتبط با بی طرفی، مشروعیت نهادی، و عدالت رویه ای در حقوق بین الملل ارائه خواهد شد. سپس با تحلیل مستند روند دادرسی، آراء صادره، ساختار قضات، و موضع گیری های دیوان، تلاش می شود عملکرد این نهاد ارزیابی شود. همچنین این مقاله با نگاهی مقایسه ای به رویه دیوان در پرونده های دیگر، پیامدهای این پرونده را برای آینده نظام حقوق بین الملل بررسی خواهد کرد و در پایان، پیشنهادهایی برای ارتقاء اصل بی طرفی در دیوان ارائه خواهد داد.

۲- پیشینه تحقیق

اکبری رودپشتی و زمانی (۱۴۰۰) در « مفهوم و مصادیق بی طرفی قضایی در اسناد بین المللی و رویه دیوان اروپایی حقوق بشر » می نویسند در تمامی اسناد و متون حقوقی، اصطلاح

بی‌طرفی همواره در کنار استقلال قضایی مطرح شده و همانند آن، یکی از ویژگی‌های بنیادین و ضروری قضاوت به شمار می‌رود. بی‌طرفی به‌ویژه نسبت به دیگر ویژگی‌های قوه قضائیه، بیشتر در معرض ارزیابی عمومی و حساسیت افکار عمومی قرار دارد. احساس عدم بی‌طرفی از مهم‌ترین عوامل نگرانی و نارضایتی اصحاب دعوا نسبت به عملکرد دادگاه‌هاست. اگرچه ممکن است طرفین دعوی با مفهوم استقلال قضایی آشنایی کافی نداشته باشند، اما بی‌طرفی دادگاه را شرط اصلی دادرسی منصفانه تلقی می‌کنند. این امر با ثبت بیش از ۶۶۲ پرونده در دیوان اروپایی حقوق بشر از سال ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۱ به دلیل نقض بی‌طرفی قضایی، به‌خوبی تأیید می‌شود.

ویژه و محمدی کشکولی (۱۳۹۷) در «اصول بنیادین ناظر بر تضمین اصل بیطرفی قضایی در نظام بین‌الملل و حقوق ایران» معتقدند اصول استقلال و بی‌طرفی مراجع قضایی از ارکان اساسی تحقق دادرسی عادلانه و تضمین حقوق شهروندان به شمار می‌روند و بدون تحقق آن‌ها نمی‌توان به وجود یک نظام قضایی عادل امید داشت. این اصول در اغلب نظام‌های حقوقی ملی و مقررات بین‌المللی، به‌ویژه اسناد تخصصی همچون اصول بنگلور، مورد تأکید قرار گرفته‌اند. با این حال، دستیابی به استقلال و بی‌طرفی واقعی، مستلزم تحقق پیش‌شرط‌هایی چون استقلال نهادی، استقلال فردی قضات، شفافیت در فرایند انتصاب و شرایط حرفه‌ای روشن است. مطالعات تطبیقی نشان می‌دهند که رعایت این اصول می‌تواند در جهت تقویت دادرسی منصفانه و حفاظت از حقوق بنیادین اشخاص گام مؤثری باشد، به‌ویژه در نظام‌هایی مانند ایران. کسکنیمی^۱ (۲۰۰۵) در کتاب خود «از پوزش‌طلبی تا آرمان‌گرایی: ساختار استدلال حقوق بین‌الملل» نگاه انتقادی‌تری اتخاذ می‌کند. او بر آن است که دیوان بین‌المللی دادگستری علی‌رغم ظاهر قضایی، نهادی ژئوپلیتیکی است که از توازن قدرت موجود در نظام بین‌الملل متأثر می‌شود. این کتاب تلاش می‌کند نشان دهد که بسیاری از احکام دیوان، گرچه به زبان حقوقی بیان شده‌اند، ولی در عمل با درون‌مایه‌ای از مصلحت‌اندیشی سیاسی همراهند. تمرکز کسکنیمی بر شکاف میان گفتمان حقوقی و واقعیت‌های سیاسی، امکان نقد مؤثر بی‌طرفی نهادی را فراهم می‌کند.

در سنت نظری متفاوتی، فرانک (۱۹۹۰) در اثر تأثیرگذار خود «قدرت مشروعیت میان ملت‌ها» بر این نکته تأکید می‌کند که دولت‌ها احکام نهادهای بین‌المللی را تنها در صورتی می‌پذیرند که فرآیند رسیدگی را مشروع و منصفانه تلقی کنند. وی چهار شاخص برای مشروعیت ارائه می‌دهد: شفافیت، انسجام، قابلیت پیش‌بینی و بی‌طرفی. از این منظر، هرگاه

^۱ - Koskeniemi

یکی از این مؤلفه‌ها تضعیف شود، کل نظام قضایی دچار بحران اعتبار خواهد شد. مقاله حاضر نیز در راستای این نگرش، بررسی خواهد کرد که رأی دیوان در پرونده ایران و آمریکا تا چه حد از نظر این چهار معیار قابل دفاع است.

کولب (۲۰۱۳) در اثر تحلیلی خود با عنوان «ساختار و عملکرد دیوان بین‌المللی دادگستری» به تبیین روابط میان ترکیب قضات، عملکرد دیوان و اصل بی‌طرفی می‌پردازد. او با نگاهی تطبیقی به پرونده‌های مهم دیوان، استدلال می‌کند که ساختار انتخاب قضات، تا حد زیادی بازتابی از توازن یا نابرابری‌های ژئوپلیتیک در سطح بین‌المللی است. این مطالعه با بررسی دقیق احکام دیوان در مواردی چون لیبی/چاد، فلسطین/اسرائیل و گرجستان/روسیه، نشان می‌دهد که نوع و جهت‌گیری استدلال‌های حقوقی دیوان گاه تابعی از زمینه‌های سیاسی است. کولب نتیجه می‌گیرد که اگرچه دیوان همواره تلاش کرده است با زبان حقوقی از سیاست فاصله بگیرد، اما محدودیت‌های ساختاری و فشارهای بیرونی، اصل بی‌طرفی را با تنش مواجه می‌سازند.

کتاب «حقوق و رویه دیوان بین‌المللی دادگستری: ۱۹۲۰-۲۰۰۵» نوشته شبتای روزنه و رنان (۲۰۰۶)، از معتبرترین منابع در زمینه شناخت ساختار، عملکرد و رویه‌های دیوان بین‌المللی دادگستری محسوب می‌شود. این اثر حاصل سال‌ها تجربه نویسنده در تعامل مستقیم با قضات دیوان، دبیران، و نهادهای وابسته به سازمان ملل به‌ویژه مجمع عمومی و شورای امنیت است. در این کتاب، دیوان هم به عنوان یکی از ارکان اصلی سازمان ملل و هم به عنوان مرجع عالی قضایی آن بررسی شده است. موضوعاتی همچون صلاحیت ترافیعی و مشورتی دیوان، رویه رسیدگی، و ابعاد دیپلماتیک و اداری فعالیت دیوان با نگاهی جامع تحلیل شده‌اند. همچنین متن کامل منشور ملل متحد، اساسنامه دیوان، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های کاربردی نیز ضمیمه کتاب است.

۳- نوآوری تحقیق

نوآوری این تحقیق در تمرکز هم‌زمان بر ابعاد ساختاری و رفتاری دیوان بین‌المللی دادگستری در یک پرونده مشخص و معاصر، یعنی دعوای جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده آمریکا، نهفته است. برخلاف پژوهش‌هایی که صرفاً به تحلیل حقوقی آراء یا تفسیر مواد معاهده‌ای می‌پردازند، این مقاله با رویکردی انتقادی و چندلایه، رابطه میان ساختار سیاسی-حقوقی دیوان، شیوه‌گزینش قضات (از جمله نقش قضات اختصاصی ad hoc) زمینه‌های ژئوپلیتیکی پرونده، و نحوه استدلال قضایی در رأی نهایی را به‌صورت یکپارچه

بررسی کرده است. تمرکز بر مفهوم «بی‌طرفی قضایی» در بستر یک دعوی ترافیعی واقعی، آن‌هم علیه یکی از قدرتمندترین دولت‌های جهان، به مقاله بعدی عملیاتی و تحلیل‌محور می‌بخشد که پیش‌تر کمتر مورد واکاوی هم‌زمان قرار گرفته بود. همچنین در این تحقیق، برای نخستین بار این پرونده در مقایسه تطبیقی با دیگر پرونده‌های مشابه (مانند نیکاراگوئه، یوگسلاوی و اوکراین) بررسی شده تا نشانه‌های رویه‌ای از جانبداری یا استاندارد دوگانه در دیوان‌شناسایی شود. این رویکرد تطبیقی-انتقادی، وجه نو و متمایز پژوهش حاضر است.

۴- چارچوب نظری

در بررسی چالش بی‌طرفی در عملکرد دیوان بین‌المللی دادگستری، نخستین گام، تبیین مفهومی و نظری این اصل در زمینه عدالت بین‌المللی است. اصل بی‌طرفی نه تنها یکی از لوازم ساختاری دادرسی منصفانه محسوب می‌شود، بلکه از نظر نظریه‌های مشروعیت و عدالت، بنیانی برای اعتبار احکام بین‌المللی به شمار می‌رود. از این منظر، بی‌طرفی صرفاً یک خصیصه شخصی در قاضی نیست، بلکه یک الزام ساختاری، نهادی و رویه‌ای است که باید در فرآیند رسیدگی، انتخاب قضات، پذیرش صلاحیت، نحوه تعامل با طرفین دعوا و تدوین رأی نهایی انعکاس یابد. از دید توماس فرانک، یکی از برجسته‌ترین نظریه‌پردازان مشروعیت در حقوق بین‌الملل، مشروعیت نهادهای بین‌المللی نه بر پایه اجبار، بلکه بر اساس میزان ادراک عدالت رویه‌ای توسط بازیگران بین‌المللی استوار است. به زعم وی، هرچه روند تصمیم‌گیری در این نهادها شفاف‌تر، بی‌طرفانه‌تر و قابل پیش‌بینی‌تر باشد، احتمال پذیرش احکام و تصمیمات توسط دولت‌ها بیشتر خواهد بود (Franck, 1990: 24-29). فرانک در نظریه خود، چهار شاخص اصلی برای مشروعیت معرفی می‌کند: قابلیت پیش‌بینی، شفافیت، انسجام رویه‌ای، و بی‌طرفی. از این میان، بی‌طرفی به عنوان قلب تپنده مشروعیت، نقشی محوری دارد؛ به‌ویژه در دادگاه‌هایی که اقتدارشان از رضایت دولت‌ها ناشی می‌شود، مانند دیوان بین‌المللی دادگستری. در تقابل با این نگاه هنجاری، دیدگاه‌های انتقادی‌تری نیز در ادبیات حقوق بین‌الملل شکل گرفته است. مارتی کسکنیمی، نظریه‌پرداز برجسته فنلاندی، در آثار خود تأکید می‌کند که نهادهای حقوقی بین‌المللی در عمل از فشارهای سیاسی، نفوذ قدرت‌های بزرگ و ساختار نابرابر نظام بین‌الملل متأثر هستند. به باور وی، حقوق بین‌الملل گاهی نه ابزاری برای کنترل قدرت، بلکه صورت‌بندی حقوقی همان قدرت است. در این چارچوب، دیوان بین‌المللی دادگستری نیز نهادی است که در تعارض میان دو گفتمان متضاد گرفتار شده است: از یک سو ادعای جهان‌شمولی، بی‌طرفی و عدالت؛ و از سوی دیگر، بازتابی از ساختارهای نابرابر بین‌المللی، به‌ویژه در روند انتخاب قضات، میزان مشارکت قدرت‌های بزرگ، و تمایلات سیاسی غیررسمی که بر نحوه رسیدگی تأثیر می‌گذارند (Koskeniemi, 2005: 67-69).

نظریه‌های عدالت رویه‌ای نیز در این زمینه چشم‌انداز مفیدی فراهم می‌آورند. جان راولز، فیلسوف سیاسی برجسته، در نظریه عدالت خود با تفکیک عدالت توزیعی و عدالت رویه‌ای، بر اهمیت بی‌طرفی در فرآیند تصمیم‌گیری تأکید می‌کند. از نظر راولز، حتی اگر نتیجه‌ای منصفانه حاصل شود، اگر مسیر رسیدن به آن فاقد بی‌طرفی و انصاف باشد، نظام اعتبار خود را از دست می‌دهد. بنابراین، نهادهایی همچون دیوان باید نه تنها در ظاهر بلکه در فرآیندها، ترکیب قضات، فرصت‌های برابر برای ارائه ادله، و نحوه تعامل با طرفین دعوا، پایبند به اصل بی‌طرفی باشند (Rawls, 1993: 62-65). این نگاه می‌تواند معیاری برای ارزیابی ساختاری و رفتاری دیوان در مواجهه با پرونده‌هایی چون دعوی ایران علیه آمریکا ارائه دهد. از منظر حقوق بین‌الملل عام، اصل بی‌طرفی ریشه در قواعد بنیادینی چون دادرسی منصفانه، اصل تساوی دولت‌ها، و حق دسترسی برابر به عدالت دارد. این اصل در مواد متعدد اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری نیز منعکس شده است. به‌طور مشخص، ماده ۱۷ اساسنامه ICJ تصریح می‌کند که هر قاضی باید در مقام بی‌طرفی کامل ایفای وظیفه کند و در صورتی که منافعی در نتیجه دعوا داشته باشد، از رسیدگی کنار رود. با این حال، انتصاب قضات ویژه^۱ که در ماده ۳۱ مجاز دانسته شده، خود یکی از چالش‌های نظام‌مند در بی‌طرفی دیوان به شمار می‌رود؛ چراکه اجازه می‌دهد دولت‌ها به گونه‌ای غیرمستقیم بر ترکیب دیوان در پرونده‌های خاص اثر بگذارند. مطالعات مقایسه‌ای نشان می‌دهد که عملکرد دیوان در رعایت اصل بی‌طرفی گاه با نوسان و دوگانگی همراه بوده است. در برخی پرونده‌ها مانند نیکاراگوئه علیه آمریکا (۱۹۸۶)، دیوان به نفع دولت ضعیف‌تر رأی داد، اما در مواردی دیگر همچون پرونده بوسنی و صربستان، تردیدهایی درباره بی‌طرفی برخی قضات مطرح شد. افزون بر این، در پرونده‌هایی که درگیر منازعات ژئوپلیتیک هستند، مانند دعاوی مربوط به اسرائیل، اوکراین، یا ایران، شائبه جانبداری یا ملاحظه‌کاری سیاسی دیوان بارها از سوی پژوهشگران و دولت‌ها مطرح شده است (Kolb, 2013: 140-147). با استناد به این چارچوب نظری، می‌توان بی‌طرفی را به‌عنوان یک سازه پیچیده و چندبعدی فهم کرد که ابعاد هنجاری (ارزش‌های عدالت و انصاف)، ساختاری (نحوه انتخاب قضات، ترکیب دیوان، روند رسیدگی) و رفتاری (نحوه تعامل با طرفین، تحلیل رأی‌ها، زبان به کاررفته) دارد. در این پژوهش، اصل بی‌طرفی به مثابه یک متغیر تحلیلی بررسی می‌شود که از طریق مقایسه رویه دیوان، استدلال‌های مطرح‌شده در آراء، و میزان انسجام آن با اصول شناخته‌شده حقوق بین‌الملل قابل ارزیابی است. با درک نظریه‌های فوق، می‌توان پرونده نقض

¹ - ad hoc judges

حریم ایران را نه صرفاً به مثابه یک اختلاف دوجانبه، بلکه به عنوان آزمونی برای کارکرد اصول بنیادین حقوق بین الملل و مشروعیت دیوان بین المللی دادگستری تحلیل کرد.

۵- عدالت بین المللی در اعمال صلاحیت دیوان بین المللی دادگستری

گرایش دیوان بین المللی دادگستری به اصل رضایی بودن صلاحیت، ریشه در اساسنامه این نهاد قضایی دارد. به موجب اساسنامه، صلاحیت دیوان، شامل «تمام پرونده هایی است که طرفین، رضایت خود را برای رسیدگی به آن اعلام کرده اند.» اعمال این اصل، تنها معطوف به رسیدگی های ترافیعی نیست؛ گفته شده است که در اعمال صلاحیت مشورتی نیز «اصول قابل اعمال در رسیدگی های ترافیعی» از جمله اصل رضایی بودن باید الهام بخش رویکرد قضایی دیوان باشد. این امر به ویژه در مواقعی صادق است که نظر مشورتی درخواست شده، مربوط به مسئله ای حقوقی باشد که در زمان طرح به اختلاف میان دو یا چند دولت تبدیل شده است.^۳ از آنجا که در چنین موردی ممکن است نظر مشورتی از برخی جهات به حکم قضایی شباهت پیدا کند، نباید بدون رضایت اصحاب دعوا صادر شود. باید اذعان کرد که دیوان بین المللی دادگستری از این حقیقت آگاه است که بسیاری از دولت ها به دلایل مختلف سیاسی، چندان تمایلی ندارند که اختلافات خود را به این نهاد قضایی ارجاع دهند. لذا دیوان گاه با حساسیتی مفرط می کوشد تا صلاحیت خود را صرفاً بر مبنای رضایت دولت هایی استوار کند که منافع حقوقی آن ها به چالش کشیده شده است. همین رویکرد، گاه سبب می شود تا دیوان با استفاده از اختیار صوابدیدی مندرج در اساسنامه، از رسیدگی به یک پرونده خودداری کند.^۴ کم نیستند حقوقدانانی که از این رویکرد مضیق دیوان در اعمال اصل رضایی بودن، اظهار تأسف کرده اند. از نگاه این صاحب نظران، رویه دیوان، مانعی در اعمال وظیفه ای است که منشور سازمان ملل متحد بر عهده این نهاد گذاشته است. نباید فراموش کرد که در منشور سازمان ملل متحد، از دیوان بین المللی دادگستری به عنوان «ارگان اصلی قضایی سازمان ملل متحد» یاد شده است. در این راستا پروفیسور فرهوفن^۵ که خود از طرفداران جدی اصل رضایی بودن صلاحیت رسیدگی به شمار می رود، یادآور شده است که امروزه لازم است این نهاد قضایی، وجود خود را تثبیت کند و فردا با عبور از چالش های پیش رو، جایگاه خود را به وضوح در عرصه بین المللی نمایان کند (ERHOEVEN, 1998).

^۱ -Statute of the International Court of Justice, Art 36.

^۲ -Statute of the International Court of Justice, Art 68.

^۳ -Rules of International Court of Justice (1978), Art 102.

^۴ -Statute of the International Court of Justice, Art 36.

^۵ -Verhoeven.

از این رو آیا نباید چنین تصور کرد که این نهاد قضایی باید با عنایت به اعتمادی که در جامعه بین المللی به دست آورده است، به خود اجازه دهد تا تفسیری موسع تر در رابطه با اصل رضایی بودن از خود ارائه دهد تا شاید بهتر بتواند از عهده مأموریتی برآید که منشور سازمان ملل متحد به عهده اش گذاشته است. امیدهایی که دولت ها و قضات دیوان در جریان رسیدگی به برخی از پرونده های قضایی در این زمینه ابراز کرده اند، نشان می دهد که تلاش ها برای پشت سر نهادن موانع شکلی صلاحیت دیوان، تبدیل به مسئله ای جدی شده است. با این حال، نگاهی به طرح کلی مسئله نشان می دهد، در عین حال که در عرصه رسیدگی های ترافیعی، مبنای رضایی بودن صلاحیت، اصلی سخت و غیرقابل انعطاف شده است، عملکرد مشورتی دیوان به گونه ای متفاوت رقم خورده است و این دیوان بین المللی در رسیدگی های مشورتی خود کوشیده است تا قاعده رضایی بودن اعمال صلاحیت را با نرمش بیشتری اعمال کند.

۶- محدودیت های صلاحیت ترافیعی دیوان بین المللی دادگستری: یک تحلیل ساختاری و کارکردی

دیوان بین المللی دادگستری به عنوان رکن قضایی اصلی سازمان ملل متحد، در اعمال صلاحیت ترافیعی خود با محدودیت های متعدد ساختاری، حقوقی و اجرایی روبروست. این محدودیت ها، نه تنها بر کارآمدی این نهاد بین المللی تأثیر می گذارند، بلکه عدالت بین المللی را در موارد حساس با چالش مواجه می کنند. یکی از مهم ترین چالش ها در ساختار حقوقی دیوان بین المللی دادگستری، ماهیت رضایتی صلاحیت ترافیعی آن است. مطابق بند ۱ ماده ۳۶ اساسنامه دیوان، این نهاد تنها زمانی صلاحیت دارد که دولت های ذی نفع به صراحت یا به طور ضمنی، صلاحیت آن را پذیرفته باشند. این رضایت ممکن است از طریق اعلامیه های یک جانبه درباره صلاحیت عام یا ارجاع خاص در متن یک معاهده تحقق یابد. به عنوان نمونه، بند ۲ ماده ۳۶ اساسنامه به «اعلامیه های صلاحیت عام» اشاره دارد که به موجب آن، یک دولت ممکن است صلاحیت دیوان را نسبت به هر اختلاف حقوقی که در آینده رخ دهد، نسبت به سایر دولت هایی که چنین اعلامیه ای داده اند، به رسمیت بشناسد (Shabtai Rosenne, 2006: Vol. II: 783). در مقابل، ارجاع خاص در قالب قرارداد ویژه یکی از اشکال کلاسیک رضایت است که دو دولت با توافق متقابل، یک موضوع مشخص را به دیوان ارجاع می دهند. این نوع رجوع معمولاً زمانی رخ می دهد که اختلافی حاد و فوری بین دولت ها پدید آمده و طرفین ترجیح می دهند با رجوع به دیوان، راه حلی مسالمت آمیز و حقوقی بیابند. در این روش، ساختار حقوقی موضوع دعوی، تاریخچه اختلاف، پرسش های حقوقی قابل طرح، و خواسته های طرفین به وضوح در یک سند رسمی ثبت می شود (Shaw, 2017: 1039-1040). این ویژگی «رضایتی بودن صلاحیت»، از یک سو نشان دهنده احترام به اصل

حاکمیت دولت‌هاست و از سوی دیگر، موجب محدودیت‌های جدی در قابلیت دیوان برای ورود مستقل و مؤثر به بسیاری از اختلافات بین‌المللی شده است.

با این حال، رجوع به صلاحیت دیوان بر اساس معاهدات موجود نیز یکی دیگر از منابع صلاحیت است. در بسیاری از معاهدات دوجانبه یا چندجانبه، بندهایی وجود دارد که به دیوان اجازه می‌دهد در صورت بروز اختلاف، به‌عنوان مرجع نهایی رسیدگی وارد عمل شود. با وجود این، دیوان در تفسیر صلاحیت خود در این زمینه، رویه‌ای سخت‌گیرانه اتخاذ کرده است. در مواردی مانند *قضیه لاگرانژ*، دیوان تنها زمانی صلاحیت را پذیرفت که مفاد معاهده به‌وضوح به صلاحیت آن اشاره کرده بود (Rosenne, 2005).

یکی از دکترین‌های برجسته در حقوق بین‌الملل و رویه دیوان بین‌المللی دادگستری، دکترین ماورماتیس^۱ است که از نخستین آرای دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی در پرونده موسوم به "امتیازات فلسطین ماورماتیس" در سال ۱۹۲۴ نشأت گرفته است. بر اساس این دکترین، دیوان این امکان را دارد که حتی در صورتی که در زمان تقدیم دادخواست، تمام شرایط لازم برای احراز صلاحیت توافقی به‌صورت کامل وجود نداشته باشد، رسیدگی را ادامه داده و آن را رد نکند، مشروط بر اینکه شرایط لازم در مراحل بعدی دادرسی فراهم آید. این رویکرد، اساساً به‌منظور پرهیز از شکلی‌گرایی افراطی و اجتناب از اطاله دادرسی توسعه یافته است (Kolb, 2013: 215).

به بیان دیگر، این دکترین به دیوان اختیار می‌دهد که صلاحیت خود را حفظ کند حتی اگر رضایت طرفین به‌طور کامل در ابتدای دادرسی احراز نشده باشد، مادامی که این رضایت در فرآیند رسیدگی تثبیت گردد. برخی صاحب‌نظران مانند آلن پلت^۲، این قاعده را نمودی از «منطق قضایی عملی‌گرا» می‌دانند که تلاش می‌کند بین اصول شکلی و کارکرد مؤثر نهاد قضایی توازن برقرار کند (Pellet, 1999: 825–826).

نمونه‌های معاصر استفاده از این دکترین را می‌توان در قضایایی مانند *قضیه نیکاراگوئه علیه ایالات متحده (1984–1986)* و *قضیه جنایت نسل‌کشی بوسنی علیه صربستان (2007)* مشاهده کرد، جایی که دیوان در برابر استدلال‌های شکلی طرف خواننده، با اتکا به دکترین ماورماتیس، روند رسیدگی را ادامه داد. بعضی از منتقدان، از جمله ریسمن^۳، این دکترین را

¹ - Mavrommatis Doctrine

² - Alain Pellet

³ - Michael Reisman

زمینه‌ساز افزایش «اختیار رویه‌ای دیوان» تلقی کرده‌اند، که البته می‌تواند با چالش‌هایی در حوزه مشروعیت قضایی نیز همراه شود (Reisman, 2004: 594).

بر این اساس، دکترین ماورماتیس نه تنها یکی از قدیمی‌ترین، بلکه یکی از زنده‌ترین و اثرگذارترین دکترین‌ها در چارچوب حقوق بین‌الملل قضایی محسوب می‌شود که ظرفیت دیوان را برای رسیدگی مؤثر در پرونده‌های حساس و پیچیده افزایش داده است.

از دیگر محدودیت‌های مهم، اطلاع دادرسی در دیوان بین‌المللی دادگستری است. در حالی که نهادهای حقوقی دیگر نظیر دیوان کیفری بین‌المللی دارای جدول زمانی فشرده‌تری برای رسیدگی هستند، دیوان بین‌المللی دادگستری در برخی موارد رسیدگی به پرونده‌ها را سال‌ها به طول می‌کشد. به عنوان مثال، اختلاف میان ایران و آمریکا پیرامون حادثه سرنگونی هواپیمای ایرباس در سال ۱۹۸۸ تا سال‌ها بعد از طرح دعوا نیز به نتیجه نهایی نرسید. دیوان برای تنظیم یادداشت‌های مکتوب، دادرسی شفاهی و بررسی‌های مقدماتی گاه چندین سال زمان صرف می‌کند (Shany, 2014).

در کنار اطلاع دادرسی، عدم امکان تجدید نظر از آرای دیوان نیز از دیگر کاستی‌هاست. بر اساس ماده ۶۰ اساسنامه، آرای دیوان قطعی و غیرقابل تجدید نظر هستند. اگرچه این قاعده به جهت ایجاد قطعیت و ثبات در نظام بین‌المللی تدوین شده، در برخی پرونده‌ها که خطای رویه‌ای یا تفسیر ناصواب اتفاق می‌افتد، چنین قطعیتی می‌تواند منجر به بی‌عدالتی شود. همچنین، سازوکاری برای نظارت نهادی یا مکانیزم اصلاح رأی در ساختار ICJ پیش‌بینی نشده است.

نکته مهم دیگر، نبود ضمانت اجرایی برای آرای دیوان است. گرچه بر اساس منشور ملل متحد آرای دیوان الزام‌آور هستند، اما اجرای آن‌ها عمدتاً وابسته به همکاری داوطلبانه دولت‌هاست. در صورت امتناع یکی از طرفین از اجرای حکم، تنها مرجع باقی‌مانده شورای امنیت است. در چنین حالتی، منافع ژئوپلیتیکی اعضای دائم شورا می‌تواند مانع از اجرای عادلانه حکم شود. در پرونده نیکاراگوئه علیه ایالات متحده (۱۹۸۶)، با وجود حکم صریح دیوان، آمریکا با استناد به مصونیت حاکمیتی و وتوی قطعنامه در شورای امنیت، از اجرای حکم خودداری کرد (Gray, 2008).

افزون بر موارد فوق، ساختار دیوان خود نیز در معرض انتقاداتی قرار دارد. حضور قضات اختصاصی^۱ به‌عنوان نمایندگان یک‌جانبه در ترکیب دیوان، از منظر بی‌طرفی مسئله‌ساز شده است. بر اساس رویه دیوان، در صورتی که یکی از طرفین دعوا قاضی‌ای از ملیت خود در

^۱ - ad hoc

دیوان نداشته باشد، حق دارد یک قاضی اختصاصی منصوب کند. این قاضی اگرچه به طور رسمی موظف به بی طرفی است، اما بسیاری از آرا و نظرات مخالف نشان داده‌اند که در عمل نقش مدافع موضع دولت منصوب کننده را ایفا می‌کنند (Akehurst & Malanczuk, 2004).

در مجموع، محدودیت‌های صلاحیتی و نهادی دیوان بین‌المللی دادگستری نه تنها دامنه نفوذ آن را محدود می‌سازند، بلکه اجرای مؤثر عدالت بین‌المللی را نیز با تردید مواجه می‌کنند. ناکارآمدی در ایجاد رویه‌های واحد، اطاله دادرسی، عدم تجدیدنظر و نبود ضمانت اجرایی، همگی مؤید نیاز به بازنگری در ساختار و صلاحیت دیوان هستند. پیشنهادهایی نظیر ایجاد هیئت نظارت مستقل، اصلاح ماده ۶۰ اساسنامه برای اجازه تجدیدنظر محدود، و الزام نهادهای اجرایی بین‌المللی به همکاری در اجرای آرا، می‌توانند در افزایش اثربخشی این نهاد مؤثر باشند.

۷- نشانه‌های جانبداری یا تأثیر سیاست بر رأی دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده نقض حریم ایران

دیوان بین‌المللی دادگستری به‌عنوان رکن اصلی قضایی سازمان ملل متحد، متشکل از پانزده قاضی دائم است که از کشورهای مختلف و با در نظر گرفتن تنوع جغرافیایی، حقوقی و فرهنگی، توسط مجمع عمومی و شورای امنیت سازمان ملل انتخاب می‌شوند. این قضات برای یک دوره نه‌ساله انتخاب می‌شوند و می‌توانند مجدداً انتخاب شوند. با این حال، یکی از نکات قابل توجه در ساختار دیوان، امکان انتصاب قاضی اختصاصی از سوی طرف‌های دعوا است. مطابق ماده ۳۱ اساسنامه دیوان، اگر یکی از طرفین دعوا قاضی‌ای در ترکیب قضات حاضر نداشته باشد، می‌تواند یک قاضی اختصاصی برای رسیدگی به آن پرونده منصوب کند. این قاضی از حقوق کامل یک قاضی دائم برخوردار است و در رأی‌گیری و نگارش رأی مشارکت می‌کند. این رویه، اگرچه در ظاهر با هدف تأمین توازن و احترام به اصل برابری طرفین طراحی شده است، اما در عمل می‌تواند زمینه‌ساز شبهاتی درباره بی‌طرفی دیوان شود. در پرونده خاص جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده آمریکا در خصوص نقض حریم هوایی و دریایی و توقیف دارایی‌های ایران، ایالات متحده قاضی چارلز براور را به‌عنوان قاضی اختصاصی خود معرفی کرد. سابقه‌ی قاضی براور در پرونده‌های داوری مرتبط با دولت آمریکا، از جمله حضور در دیوان دعاوی ایران و آمریکا، باعث شد برخی کارشناسان نسبت به بی‌طرفی وی تردید وارد کنند. از سوی دیگر، ایران نیز قاضی اختصاصی خود را معرفی نمود، اما مقایسه سابقه و سوابق حقوقی این دو قاضی نشان می‌دهد که تعادل تجربی و سیاسی میان آن‌ها برقرار نبوده است (Posner & de Figueiredo, 2005).

تحقیقات تجربی درباره عملکرد دیوان نشان داده است که در اکثریت قابل توجهی از موارد، قضات اختصاصی به نفع دولت منصوب کننده رأی داده‌اند و این امر، بر نگرش عمومی نسبت به بی طرفی دیوان تأثیر منفی گذاشته است. در این میان، تحلیل رأی مخالف قاضی برآور در رأی نهایی دیوان (۲۰۲۳)، که در آن ادعاهای ایران را به‌عنوان سوءاستفاده از فرآیند حقوقی توصیف می‌کند، نشان‌دهنده جانبداری جدی و فاصله گرفتن از رویه معمول دیوان است (ICJ, 2023).

۷- تجزیه و تحلیل استدلال‌های حقوقی رأی: آیا استدلال‌ها بر پایه اصول ثابت حقوق بین‌الملل بوده‌اند یا تابع ملاحظات سیاسی؟

در رأی نهایی صادره از سوی دیوان در تاریخ ۳۰ مارس ۲۰۲۳، دیوان صلاحیت خود را برای رسیدگی به ادعاهای ایران در خصوص دارایی‌های بانک مرکزی رد کرد، و این نهاد را خارج از شمول «شرکت» در مفهوم مندرج در عهدنامه مودت ۱۹۵۵ تلقی نمود. این تصمیم در حالی اتخاذ شد که در برخی پرونده‌های پیشین، دیوان تفسیر موسع‌تری از اصطلاحات مشابه ارائه داده بود. این تفسیر مضیق، با نقدهایی از سوی محققان حقوق بین‌الملل مواجه شد که آن را نشانه‌ای از تأثیر ملاحظات سیاسی بر استدلال حقوقی دیوان ارزیابی کردند. جیمز هپورن (۲۰۲۳) معتقد است که دیوان، با تمرکز بیش از حد بر روی الفاظ عهدنامه و چشم‌پوشی از اهداف بنیادین آن، از بررسی عمیق‌تر مسئولیت بین‌المللی دولت آمریکا خودداری کرده است. به اعتقاد او، این تفسیر بیش از آنکه حقوق‌محور باشد، محافظه‌کارانه و سیاسی بوده است (Hepburn, 2023).

همچنین دیوان در بررسی نقض‌های احتمالی آزادی تجارت و دریانوردی که توسط ایران مطرح شده بود، به شکلی محدود به مفاد خاص عهدنامه استناد کرد و از بررسی اصول عام حقوق بین‌الملل، نظیر اصل مصونیت دارایی‌های دولتی، اجتناب نمود. این در حالی است که در رأی نیکاراگوئه علیه آمریکا (۱۹۸۶)، دیوان به‌روشنی اصول کلی حقوق بین‌الملل را در تحلیل نقض‌های ایالات متحده وارد کرد و از محدود شدن به معاهدات خاص پرهیز نمود (ICJ, 1986).

- مقایسه با پرونده‌های مشابه: آیا دیوان رویه مشابهی در سایر پرونده‌ها اتخاذ کرده است؟ یکی از روش‌های معتبر در بررسی بی‌طرفی دیوان، مقایسه میان رویه دیوان در پرونده‌های مشابه است. در پرونده «نیکاراگوئه علیه آمریکا»، دیوان به صراحت، اقدامات آمریکا در حمایت از شورشیان کنترا و مین‌گذاری آب‌های سرزمینی نیکاراگوئه را نقض حقوق بین‌الملل دانست و حکم به جبران خسارت داد (ICJ, 1986). در آن زمان، دیوان از ورود به بررسی صلاحیت یا استناد صرف به معاهدات خاص خودداری کرد و با اتکا به اصول عرفی حقوق بین‌الملل، تصمیم گرفت.

در پرونده ایران، با وجود آنکه ادعاهای ایران از حیث شکل، مشابه پرونده نیکاراگوئه بود، دیوان با استناد به محدودیت‌های ناشی از عهدنامه مودت، از ورود جدی به بسیاری از ادعاها خودداری نمود. این تفاوت، از نظر بسیاری از تحلیلگران، نشانه‌ای از عدم توازن رویه‌ای دیوان در مواجهه با قدرت‌های بزرگ است (Koskenniemi, 2005).

- تأثیر فضای بین‌المللی و فشار قدرت‌های بزرگ بر دیوان: بررسی انتقادات حقوق دانان و واکنش رسانه‌ها

یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر بی‌طرفی دیوان، فضای ژئوپلیتیکی و فشارهای قدرت‌های بزرگ است. پس از صدور رأی دیوان در ۱۳ اکتبر ۲۰۱۸، که طی آن دیوان آمریکا را ملزم به تسهیل ارسال کالاهای بشردوستانه به ایران دانست، دولت ترامپ به سرعت اعلام کرد که از عهدنامه مودت خارج می‌شود. این اقدام، به‌عنوان واکنشی سیاسی نسبت به رأی دیوان ارزیابی شد و دیوان را در موقعیت دشواری قرار داد (Rosenne, 2006).

از سوی دیگر، فضای رسانه‌ای و تحلیل‌های کارشناسی نیز نشان‌دهنده تردید در استقلال رأی دیوان بود. تحلیل‌گران نهادهای حقوقی بین‌المللی، از جمله شورای آتلانتیک، معتقدند که دیوان، به‌ویژه در مواجهه با ایالات متحده، از ورود جدی به موضوعاتی که ممکن است حساسیت سیاسی ایجاد کند، پرهیز می‌کند و به تفسیر محافظه‌کارانه بسنده می‌نماید (Atlantic Council, 2023). مارتی کسکنیمی نیز در آثار خود این نکته را به‌خوبی توضیح داده است که دیوان، در بزنگاه‌هایی که با فشارهای سیاسی مواجه می‌شود، دچار نوعی «احتیاط حقوقی» می‌شود که خروجی آن، تضعیف نقش فعالانه حقوق بین‌الملل در تنظیم روابط دولت‌ها است (Koskenniemi, 2005).

۸- تحلیل حقوقی پرونده نقض حریم ایران

۸-۱ شرح پرونده: دعوای جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده در

دیوان بین‌المللی دادگستری به‌استناد عهدنامه مودت ۱۹۵۵

در تاریخ ۱۶ ژوئیه ۲۰۱۸، جمهوری اسلامی ایران با استناد به عهدنامه مودت، روابط اقتصادی و حقوق کنسولی میان ایران و ایالات متحده مصوب ۱۹۵۵، دادخواستی رسمی علیه دولت آمریکا نزد دیوان بین‌المللی دادگستری اقامه کرد. این دادخواست، در واکنش به خروج یک‌جانبه دولت آمریکا از برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) در ۸ مه ۲۰۱۸ و بازگرداندن تحریم‌های گسترده علیه ایران از طریق فرمان اجرایی شماره ۱۳۸۴۶، تنظیم شده بود. ایران در شکایت خود ادعا کرد که اقدامات ایالات متحده ناقض تعهدات آن کشور ذیل مفاد عهدنامه مودت بوده و به‌طور خاص، حقوق ایران در زمینه آزادی تجارت، امنیت هوانوردی و دسترسی به کالاهای بشردوستانه را نقض کرده است (Executive Order No. 13846, 2018; JCPOA, 2015; UNSC Res. 2231, 2015). ایران با استناد به گزارش‌های آژانس

بین‌المللی انرژی اتمی، پایبندی خود به تعهدات هسته‌ای در قالب برجام را اثبات‌پذیر دانست و اعمال تحریم‌های جدید توسط آمریکا را غیرقانونی و برخلاف اصول وفاداری در اجرای معاهدات تلقی کرد (Yadegarian, 2022:97). در این راستا، ایران بر مبنای ماده ۲۱ بند ۲ عهدنامه مودت، خواهان توقف تحریم‌ها، پرداخت غرامت و صدور قرار تأمین خواسته شد. ایران در استدلال خود با اتکا به ماده ۴۱ اساسنامه دیوان و مواد ۷۳ و ۷۵ آیین‌نامه دادرسی آن، وجود شرایط اضطراری ناشی از تحریم‌ها و خطر وارد آمدن صدمات جبران‌ناپذیر اقتصادی و انسانی را مطرح کرد و خواستار اقدام فوری دیوان شد.

دیوان در تاریخ ۱۳ اکتبر ۲۰۱۸، پس از بررسی درخواست ایران، قرار موقتی^۱ صادر کرد که طی آن، ایالات متحده موظف به رفع محدودیت‌ها در خصوص صادرات کالاهای بشردوستانه نظیر دارو، مواد غذایی، تجهیزات و خدمات هوانوردی غیرنظامی شد. همچنین دیوان بر الزام طرفین به خودداری از اقدامات تنش‌زا که مانع حل و فصل مسالمت‌آمیز دعوا شود تأکید کرد. دیوان اعلام کرد که این تدابیر موقتی دارای اثر الزام‌آور بین‌المللی هستند، هرچند به معنای پذیرش صلاحیت ماهوی دیوان نیستند (Chachko, 2019; ICJ Statute, Article 41).

دولت ایالات متحده مدعی بود که دارو و اقلام پزشکی مشمول تحریم‌ها نیستند، اما دیوان با توجه به محدودیت‌های بانکی و قطع ارتباط مالی ایران با نظام جهانی، چنین دفاعی را غیرقابل قبول دانست؛ زیرا عملاً دسترسی ایران به اقلام مزبور مختل شده بود (Yadegarian, 2022: 5). بر اساس گزارش نهادهای بین‌المللی، این تحریم‌ها منجر به کاهش شدید ارزش پول ملی، کمبود دارو و افزایش قیمت کالاهای اساسی در ایران شدند.

در زمینه حمل‌ونقل هوایی، به دنبال اعمال تحریم‌های جدید، قراردادهای ایران با شرکت‌های بوئینگ و ایرباس برای خرید بیش از ۳۰۰ فروند هواپیما به ارزش بالغ بر ۵۰ میلیارد دلار لغو شد و قطعات یدکی و خدمات ایمنی پرواز نیز تحریم گردیدند. دیوان در این خصوص با استناد به تعهدات آمریکا در ماده ۲۲ برجام و همچنین بندهای ۱۴ و ۱۵ قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت، بر غیرقابل‌اعمال بودن تحریم‌ها نسبت به قراردادهایی که مطابق برجام و قبل از تحریم امضا شده‌اند، تأکید کرد (UNSC Res. 2231, 2015; JCPOA, 2015, Clause 37).

در پاسخ به دعوای ایران، ایالات متحده سه ایراد اساسی مطرح کرد: (۱) عدم صلاحیت دیوان از حیث موضوعی با استناد به اینکه اختلافات مربوط به برجام بوده نه عهدنامه مودت، (۲) غیرقابل‌پذیرش بودن دعوا از منظر حقوقی به دلیل سوءاستفاده ایران از فرآیند قضایی، و (۳)

^۱ - Provisional Measures

فقدان صلاحیت دیوان بر اساس ماده ۷۹ آیین‌نامه. دیوان این ایرادات را نپذیرفت و تأکید کرد که صرف سیاسی بودن اختلاف مانع از رسیدگی قضایی نیست و دعاوی مبتنی بر عهدنامه مودت واجد صلاحیت بررسی هستند (Mirzaei Yengjeh, 1987: 815-826).

دیوان همچنین بر اساس رأی پیشین خود در پرونده سکوه‌های نفتی^۱، دامنه مفهومی واژه «تجارت» در عهدنامه را گسترده دانسته و اقدامات آمریکا در محدود کردن تجارت مستقیم و غیرمستقیم با ایران از طریق تحریم اشخاص ثالث را ناقض این مفاد دانسته است (ICJ Reports, 2003). علاوه بر این، در احکام متعدد دیوان دعوی ایران-آمریکا^۲ نظیر پرونده‌های «Pheleps Dodge» و «SEDCO»، اعتبار عهدنامه مودت به‌عنوان مبنای حقوقی تعهدات فی‌مابین به رسمیت شناخته شده است (Shahbazi, 2012: 66-67).

با استناد به مفاد منشور ملل متحد، به‌ویژه ماده ۲۵ (الزام اعضا به اجرای تصمیمات شورای امنیت) و ماده ۱۰۳ (اولویت تعهدات منشور نسبت به سایر توافقات)، نقض قطعنامه ۲۲۳۱ از سوی ایالات متحده به‌عنوان اقدامی مغایر با تعهدات بین‌المللی این کشور محسوب می‌شود که مستوجب مسئولیت بین‌المللی است (UN Charter, Articles 25 & 103). در نهایت، با خروج آمریکا از عهدنامه مودت پس از صدور قرار موقت، گرچه ایالات متحده سعی در بی‌اعتبار کردن صلاحیت دیوان داشت، اما با توجه به زمان طرح دعوی، دیوان همچنان صلاحیت خود را برای بررسی نقض‌های پیش از خروج ایالات متحده محفوظ دانست و رسیدگی به شکایت ایران ادامه یافت.

۸-۲ اقدامات دیوان: بررسی رأی ۳ اکتبر ۲۰۱۸ درباره اقدامات موقت و رأی ۳۰ مارس ۲۰۲۳ درباره صلاحیت و ماهیت دعوی

در تاریخ ۱۳ اکتبر ۲۰۱۸، دیوان بین‌المللی دادگستری به اتفاق آرا رأی خود را در خصوص تقاضای اقدامات موقت صادر کرد. در این رأی، دیوان تأکید کرد که به موجب ماده ۴۱ اساسنامه، برای حفظ حقوق طرفین در فرآیند رسیدگی، می‌تواند تدابیری اتخاذ کند که مانع از ورود آسیب‌های غیرقابل جبران شود. دیوان اعلام کرد که بخشی از ادعاهای ایران، به‌ویژه درباره تجارت دارو، غذا، تجهیزات پزشکی و ایمنی پروازها، قابل بررسی و در چارچوب عهدنامه مودت است. در نتیجه، دیوان از ایالات متحده خواست از هرگونه اقدامی که وضعیت موجود را تشدید می‌کند یا مانع اجرای رأی نهایی شود، خودداری کند (Chachko, 2019). این تصمیم دیوان، گرچه به‌ظاهر تأییدی بر استدلال‌های ایران

¹ - Oil Platforms case

² - Iran-U.S. Claims Tribunal

درباره برخی جنبه‌های بشردوستانه شکایت بود، اما از نظر دامنه، محدود تلقی شد. بسیاری از موارد کلیدی مانند تحریم‌های نفتی، مبادلات بانکی، و محدودیت‌های کشتیرانی نظامی مشمول اقدامات موقت قرار نگرفت. با این حال، ایران رأی مزبور را نشانه‌ای از پذیرش اولیه ادعاهای خود تفسیر کرد و بر ضرورت پایبندی ایالات متحده به آن تأکید ورزید.

در مرحله بعد، دیوان در تاریخ ۳۰ مارس ۲۰۲۳ رأی نهایی خود را در خصوص صلاحیت و ماهیت دعوا صادر کرد. دیوان در این رأی با بررسی دقیق مفاد عهدنامه مودت، اعلام کرد که صلاحیت رسیدگی به بخشی از ادعاهای ایران را دارد، اما در عین حال برخی دیگر از درخواست‌ها را فاقد ارتباط مستقیم با مفاد عهدنامه تشخیص داد. دیوان بر اساس تفاسیر محدودگرایانه از مواد ۴، ۷، ۸، ۹، ۱۰ و ۱۱ عهدنامه، نتیجه گرفت که تنها در حوزه‌هایی همچون آزادی تجارت غیرنظامی و امنیت پرواز می‌توان ورود کرد (International Court of Justice, 2023).

رأی دیوان در این مرحله نیز دوگانه تلقی شد. از یک‌سو، صلاحیت دیوان و پذیرش اصل تخلف ایالات متحده در برخی زمینه‌ها به سود ایران بود. از سوی دیگر، رد بخشی از ادعاها، به‌ویژه در ارتباط با تحریم‌های نفتی و بانکی، تضعیف‌کننده استدلال‌های ایران محسوب شد. دیوان اعلام کرد که برخی از اقدامات آمریکا، گرچه ممکن است از منظر کلی حقوق بین‌الملل نادرست باشد، اما چون در محدوده عهدنامه مودت نیامده‌اند، قابل بررسی نیستند.

- موضع دیوان در پذیرش یا رد ادعاهای طرفین: بررسی دلایل، مستندات، و رویکرد

حقوقی دیوان

موضع دیوان در بررسی ادعاهای ایران و دفاعیات ایالات متحده در دو سطح حقوقی قابل تحلیل است. نخست، در خصوص پذیرش صلاحیت، دیوان ضمن تأیید ارتباط برخی از اعمال آمریکا با مفاد عهدنامه مودت، اعلام کرد که ایران توانسته ارتباطی منطقی میان اقدامات آمریکا و حقوق مقرر در معاهده برقرار کند. با این حال، دیوان به‌وضوح نشان داد که با رویکردی محدودنگرانه، صرفاً به نقض‌های مستقیم از مواد عهدنامه می‌پردازد و از ورود به موضوعات کلان‌تر نظیر مشروعیت کلی تحریم‌ها، حمایت از امنیت منطقه‌ای، یا سابقه دخالت‌های نظامی آمریکا خودداری می‌کند (International Court of Justice, 2021).

دوم، در بررسی ماهوی ادعاها، دیوان ضمن تأیید برخی آثار تحریم‌ها بر حقوق بشردوستانه، به نفع ایران حکم داد که آمریکا موظف است در زمینه تجارت دارو، قطعات هواپیما و مبادلات خاص مالی محدودیت ایجاد نکند. استدلال‌های دیوان به‌صورت عمده مبتنی بر تفاسیر لفظی از مواد عهدنامه بود و کمتر به اصول کلی حقوق بین‌الملل یا عرف مراجعه شد. همچنین دیوان از اعلام صریح تخلف یا نقض فاحش خودداری کرد و حکم خود

را در قالب الزام به جبران خسارات مادی و بازنگری در برخی اقدامات آمریکا تنظیم کرد (International Court of Justice, 2023).

ایالات متحده در دفاعیات خود با تکیه بر استدلال‌های امنیتی، اعلام کرد که اقداماتش در چارچوب سیاست خارجی مشروع و برای حفظ امنیت ملی انجام شده‌اند. با این حال، دیوان این ادعا را ناکافی برای نفی تعهدات قراردادی دانست، مگر در مواردی که به‌طور خاص در عهدنامه استثنا شده باشد. در نتیجه، دیوان با رد بخشی از دفاعیات آمریکا، همچنان بخشی از محدودیت‌های اعمال‌شده را نقض عهدنامه تلقی کرد.

۳-۸ نقد بی‌طرفی دیوان در این پرونده: تحلیل اعضای هیئت قضات، اظهارنظرهای فردی، تغییر ساختار رسیدگی، تعلیق بخشی از دعوا

یکی از نکات بحث‌برانگیز در پرونده حاضر، ارزیابی بی‌طرفی دیوان در فرآیند رسیدگی است. از منظر ساختاری، دیوان متشکل از ۱۵ قاضی دائم است که توسط مجمع عمومی و شورای امنیت سازمان ملل انتخاب می‌شوند، به‌علاوه، هر یک از طرفین دعوا می‌توانند یک قاضی اختصاصی منصوب کنند. در این پرونده، ایالات متحده از این حق استفاده کرد و قاضی ویژه‌ای را که سابقه فعالیت در دستگاه دیپلماسی و امنیت ملی آمریکا داشت، معرفی کرد؛ ایران نیز از حق مشابه بهره گرفت. اگرچه این رویه در اساسنامه دیوان پیش‌بینی شده، اما از نگاه برخی منتقدان، حضور قضات منصوب از سوی طرفین، عملاً بی‌طرفی نهادی دیوان را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد (Kolb, 2013, pp. 130–134).

علاوه بر ترکیب قضات، کیفیت تعامل و اظهارنظرهای فردی برخی از آنان نیز زمینه نقد بی‌طرفی را فراهم کرد. در ضمیمه رأی نهایی دیوان در سال ۲۰۲۳، تعدادی از قضات نظرات جداگانه^۱ یا مخالف^۲ ارائه کردند که بر شکاف جدی در درون دیوان در مورد میزان ورود به ادعاهای ایران دلالت داشت. قاضی عبدالقوی یوسف از سومالی و قاضی صلاح‌الدین از کشورهای آفریقایی با اشاره به مسئولیت دیوان در حمایت از عدالت جهانی، بر این نکته تأکید داشتند که رأی دیوان بیش از حد محتاط و محافظه‌کارانه بوده و در عمل به سود طرف قدرتمند یعنی ایالات متحده عمل کرده است (ICJ, 2023, Separate Opinions).

در مقابل، برخی دیگر از قضات اروپایی بر ضرورت محدود ماندن به نص عهدنامه مودت و اجتناب از ورود به مباحث سیاسی یا فراتر از مفاد قراردادی تأکید کردند. این تضاد

¹ - separate opinions

² - dissenting opinions

دیدگاه‌ها بازتابی از چالش بنیادینی است که دیوان با آن مواجه است: حفظ بی طرفی در عین ایفای نقش مؤثر در تحقق عدالت جهانی، به ویژه برای دولت‌های کمتر قدرتمند. تحلیل گران حقوقی نیز به این نکته اشاره کرده‌اند که دیوان در صدور رأی نهایی خود، به ویژه در عدم ورود به ادعاهای کلان ایران درباره تهدیدات دریایی، نقض آزادی ناوبری، یا نظامی‌سازی خلیج فارس، بیش از حد محافظه کارانه عمل کرده است. این محافظه کاری در چهارچوب آنچه «بی طرفی منفعل»^۱ نامیده می‌شود قابل تحلیل است؛ رویکردی که در آن، دیوان با پرهیز از موضع‌گیری صریح علیه قدرت‌های بزرگ، ظاهر بی طرفی را حفظ می‌کند اما در عمل از ایفای نقش فعال در حمایت از عدالت عقب‌نشینی می‌کند (Koskenniemi, 2005, pp. 67-70).

یکی دیگر از نکات مهم در نقد بی طرفی دیوان، تعلیق بخشی از دعوا است. دیوان، بخشی از ادعاهای ایران به ویژه درباره تحریم‌های نفتی و بانکی را به دلیل فقدان پیوند کافی با مفاد عهدنامه، مورد رسیدگی قرار نداد. این در حالی بود که ایران در دادخواست خود به طور مفصل تأثیرات این تحریم‌ها را بر سلامت عمومی، زیرساخت‌های اقتصادی، امنیت هوانوردی و خدمات پزشکی تشریح کرده بود. دیوان بدون ارزیابی ماهوی این ادعاها، با تفسیر مضیق از صلاحیت قراردادی خود، آنها را کنار گذاشت. برخی حقوق دانان، از جمله پله، این گونه تفاسیر محدود گرایانه را مانعی برای تحقق واقعی بی طرفی می‌دانند، زیرا عدالت را تابعی از قالب‌های شکلی صرف می‌سازد و توان دیوان برای مقابله با نابرابری را تضعیف می‌کند (Pellet, 2000, pp. 45-48).

همچنین نباید فراموش کرد که رفتار دیوان در قبال سایر پرونده‌های مشابه، با استانداردهای متفاوتی همراه بوده است. به عنوان نمونه، در قضیه نیکاراگوئه علیه آمریکا (۱۹۸۶)، دیوان با موضع‌گیری روشن‌تری نسبت به تخلفات ایالات متحده رأی داد، اما پس از آن، در پرونده‌هایی که به طور مستقیم با ساختار قدرت جهانی پیوند داشتند، از جمله پرونده‌های مربوط به فلسطین، یوگسلاوی سابق، و اکنون ایران، رویکرد محافظه کارانه‌تری اتخاذ شده است (Rosenne, 2006: 233-240).

در مجموع می‌توان گفت که دیوان در پرونده نقض حریم ایران تلاش کرد میان ملاحظات حقوقی، ساختاری و سیاسی تعادل برقرار کند. با این حال، تحلیل دقیق ساختار قضات، رفتار رویه‌ای، و محتوای آراء، نشان می‌دهد که اصل بی طرفی، هرچند در ظاهر حفظ شده، در سطوح نهادی و تفسیرهای حقوقی با چالش‌هایی مواجه بوده است. این پرونده آزمونی برای

^۱ - passive neutrality

سنجش ظرفیت واقعی دیوان در حفظ بی‌طرفی و اعمال بی‌غرضانه اصول بنیادین حقوق بین‌الملل در برابر فشارهای قدرت جهانی بود.

۹- نتیجه‌گیری

پرونده «نقض حریم هوایی و دریایی ایران توسط ایالات متحده آمریکا» فرصتی کم‌نظیر برای ارزیابی عملکرد دیوان بین‌المللی دادگستری در مواجهه با یکی از مهم‌ترین چالش‌های ساختاری آن یعنی اصل بی‌طرفی فراهم کرد. اگرچه دیوان در ظاهر، با استناد به قواعد حقوق بین‌الملل عام، مواد عهدنامه مودت ۱۹۵۵، و اصول کلی حقوق بین‌الملل به دعوا رسیدگی کرد، اما تحلیل فرآیند رسیدگی، ساختار دیوان، ترکیب قضات، و استدلال‌های حقوقی به کار رفته در آرای صادره، نشان‌دهنده نوعی جانبداری پنهان و تأثیرپذیری غیرمستقیم از قدرت‌های سیاسی جهانی است. بررسی رأی دیوان در سال ۲۰۲۳ نشان داد که دیوان از پذیرش بخش مهمی از ادعاهای ایران سرباز زد؛ از جمله ادعای نقض حریم هوایی به دلیل نبود صراحت کافی در عهدنامه مودت درباره این نوع حریم. در مقابل، نقض حریم دریایی تنها در چارچوب خاص و محدود اقتصادی پذیرفته شد. این تصمیم‌گیری بیش از آنکه حاصل تفسیری خنثی از متن معاهده باشد، تابع تفسیری مضیق از صلاحیت و تعهدات ایالات متحده بود که شائبه بی‌طرفی دیوان را تحت الشعاع قرار داد. به‌ویژه آنکه ساختار دیوان و نقش قضات اختصاصی، و حضور قدرت‌های بزرگ در تعیین ترکیب قضایی، این ادعا را تقویت می‌کند که دیوان در پرونده‌های علیه دولت‌های قدرتمند دچار ملاحظات سیاسی می‌شود. محدودیت‌های نهادی دیوان، از جمله ماهیت رضایتی صلاحیت ترافیعی، فقدان امکان تجدیدنظرخواهی، اطاله دادرسی، و نبود ضمانت اجرای مؤثر، همگی به کاهش اعتماد عمومی به بی‌طرفی دیوان انجامیده‌اند. هم‌چنین ناهماهنگی در رویه‌های دیوان در پرونده‌های مشابه — نظیر آرای صادره در پرونده نیکاراگوئه علیه آمریکا (۱۹۸۶)، یوگسلاوی علیه ناتو (۱۹۹۹)، و اوکراین علیه روسیه (۲۰۲۲) — نوعی عدم انسجام در برخورد با ادله و رویه‌ها را نشان می‌دهد که اعتماد به بی‌طرفی این نهاد را بیش‌ازپیش متزلزل می‌سازد. از آنجا که اصل بی‌طرفی قضایی ستون اصلی عدالت بین‌المللی است، وجود چنین ابهاماتی می‌تواند نه تنها به جایگاه حقوقی دیوان آسیب وارد کند بلکه مشروعیت نهادهای بین‌المللی را به چالش بکشد. بنابراین، حفظ و تقویت بی‌طرفی دیوان نیازمند بازنگری و اصلاحات ساختاری و رفتاری است.

۱۰- پیشنهادات

اصلاح در فرآیند انتخاب قضات: شفاف‌سازی و بین‌المللی‌سازی بیشتر انتخاب قضات، کاهش تأثیر دولت‌ها بر ترکیب قضایی، و تقویت معیارهای حرفه‌ای و نه صرفاً ملی‌گرایانه در گزینش.

-بازنگری در قواعد صلاحیت: پذیرش تدریجی صلاحیت اجباری دیوان از سوی دولت‌ها و کاهش وابستگی صرف به رضایت طرفین، می‌تواند قدرت دادرسی دیوان را افزایش داده و استقلال آن را تحکیم کند.

-ایجاد سازوکار تجدیدنظرخواهی محدود: هرچند دیوان مرجع نهایی تلقی می‌شود، ولی می‌توان با تعریف سازوکار نظارتی یا «هیئت بازنگری محدود»، نوعی توازن حقوقی برای دعاوی حساس ایجاد کرد.

-شفاف‌سازی بیشتر در آرای صادره: ارائه دلایل مفصل، مستند و بر پایه عرف حقوق بین‌الملل می‌تواند اعتماد جامعه جهانی به آرای دیوان را افزایش دهد.

-افزایش نقش نهادهای منطقه‌ای ناظر: ایجاد همکاری بین دیوان و نهادهایی مانند کمیسیون حقوق بین‌الملل، دیوان اروپایی حقوق بشر یا اتحادیه‌های منطقه‌ای می‌تواند توازن ارزیابی را در مورد عملکرد دیوان تقویت کند.

در نهایت، دیوان بین‌المللی دادگستری به عنوان رکن قضایی اصلی سازمان ملل متحد، باید نه فقط از نظر شکلی بلکه در عمل، معیارهای استقلال و بی‌طرفی را در بالاترین سطح رعایت کند. تحقق این هدف مستلزم اراده سیاسی دولت‌ها، اصلاحات حقوقی نهادی و شفافیت عملی در رسیدگی‌هاست. تنها در چنین صورتی است که دیوان می‌تواند اعتماد جهانی را بازسازی کرده و نقش واقعی خود را در تضمین عدالت بین‌المللی ایفا کند.

استناد به این مقاله: مسعودی، نوید، موسی زاده، رضا، محمودی، امیر، کیهانلو، فاطمه. (۱۴۰۴). چالش بی طرفی در دیوان بین المللی دادگستری: پرونده نقض حریم هوایی و دریایی ایران، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۹(۷۲)، ۳۱۸-۲۹۳

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

- اکبری رودپشتی، ع. و زمانی، س. ق. (۱۳۹۹). مفهوم و مصادیق بی‌طرفی قضایی در اسناد بین‌المللی و رویه دیوان اروپایی حقوق بشر: فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۹، 1-30.
- ویژه، م. ر.، و محمدی کشکولی، م. ر. (۱۳۹۷). اصول بنیادین ناظر بر تضمین اصل بی‌طرفی قضایی در نظام بین‌الملل و حقوق ایران: فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی قضایی، 42(42) - 449-469.
- Akehurst, M., & Malanczuk, P. (2004). *A Modern Introduction to International Law*, Routledge.
- Atlantic Council. (2023). *What the ICJ ruling on the Central Bank of Iran means for the US and the Islamic Republic*. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iran-source/what-the-icj-ruling-on-the-central-bank-of-iran-means-for-the-us-and-the-islamic-republic-and-those-seeking-reparations-for-state-sponsored-atrocities/>
- BBC. (2018). *International Court of Justice orders US to ease Iran sanctions*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45729397>
- Executive Order NO. 13846. (2018). Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-signing-executive-order-iran-sanctions>
- Franck, Thomas M. (1990). *The Power of Legitimacy Among Nations*. Oxford University Press.
- Gray, C. (2008). *International Law and the Use of Force*, Oxford University Press
- Hepburn, J. (2023). *Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v United States of America)*. University of Melbourne Law School.
- International Court of Justice (ICJ). (1986). *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*.
- International Court of Justice (ICJ). (2023). *Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*.
- International Court of Justice. (2023). *Final Judgment on Preliminary Objections and Merits (30 March 2023)*.
- J. VERHOEVEN, Considerations on what is common, General course of public International law, Collection of Courses, Volume 334, 2008, pp. 369/370.
- Kolb, Robert. (2013). *The International Court of Justice*. Hart Publishing.
- Koskenniemi, Martti. (2005). *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Cambridge University Press.
- Mirzaei Yengjeh, S. (1987). Decision of the International Court of Justice in the case of Nicaragua vs. United States. *Foreign Policy*(NO. 4 (ISC)). Retrieved 07 20, 2020
- Pellet, A. (1999). "Note sur la jurisprudence récente de la Cour internationale de Justice", *Revue Générale de Droit International Public*, 103(4), 823-832.
- Posner, E. A., & De Figueiredo, M. F. (2005). Is the international court of justice biased?. *The Journal of Legal Studies*, 34(2), 599-630.
- Rosenne, S., & Ronen, Y. (2006). *The law and practice of the International Court, 1920-2005* (Vol. 2). M. Nijhoff Publishers.
- Shahbazi, A. (2012). Validity of 1955 Treaty of Amity and its Reliability in Iran-US Relations. *International Journal of Law, Journal of the International Legal Affairs Center of the Presidency*, year 28th(44).
- Shany, Y. (2014). *Assessing the effectiveness of international courts*. Oxford University Press, USA.
- Shaw, M. N. (2017). *International law*. Cambridge university press.
- United Nations Security Council. (2015). *Resolution 2231 (2015), adopted by the Security Council at its 7488th meeting, on 20 July 2015*. S/RES/2231 (2015). Retrieved from [https://undocs.org/S/RES/2231\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2231(2015))
- Yadegarian, F. (2021). The International Court of Justice and its role in the legal relations between Iran and the United States. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 13(35), 89-112.

Nicaragua vs. United States. Foreign Policy(NO. 4 (ISC)). Retrieved 07 20, 2020

Pellet, A. (1999). "Note sur la jurisprudence récente de la Cour internationale de Justice", *Revue Générale de Droit International Public*, 103(4), 823–832.

Posner, E. A., & De Figueiredo, M. F. (2005). Is the international court of justice biased?. *The Journal of Legal Studies*, 34(2), 599-630.

Rosenne, S., & Ronen, Y. (2006). *The law and practice of the International Court, 1920-2005* (Vol. 2). M. Nijhoff Publishers.

Shahbazi, A. (2012). Validity of 1955 Treaty of Amity and its Reliability in Iran-US Relations. *International Journal of Law, Journal of the International Legal Affairs Center of the Presidency*, year 28th(44).

Shany, Y. (2014). *Assessing the effectiveness of international courts*. Oxford University Press, USA.

Shaw, M. N. (2017). *International law*. Cambridge university press.

United Nations Security Council. (2015). *Resolution 2231 (2015), adopted by the Security Council at its 7488th meeting, on 20 July 2015*. S/RES/2231 (2015). Retrieved from [https://undocs.org/S/RES/2231\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2231(2015))

Vizheh, M. R., & Mohammadi Kashkooli, M. R. (2018). Fundamental principles governing the guarantee of judicial impartiality in the international legal system and Iranian law. *Judicial Legal Perspectives Quarterly*, 42(42), 449–469. (in Persian)

Yadegarian, F. (2021). The International Court of Justice and its role in the legal relations between Iran and the United States. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 13(35), 89-112.

References [In Persian]

Akbari Roudposhti, A., & Zamani, S. Q. (2020). The concept and instances of judicial impartiality in international instruments and the jurisprudence of the European Court of Human Rights. *Legal Research Quarterly*, 9, 1–30. (in Persian)

Akehurst, M., & Malanczuk, P. (2004). *A Modern Introduction to International Law*, Routledge.

Atlantic Council. (2023). *What the ICJ ruling on the Central Bank of Iran means for the US and the Islamic Republic*. Retrieved from

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/what-the-icj-ruling-on-the-central-bank-of-iran-means-for-the-us-and-the-islamic-republic-and-those-seeking-reparations-for-state-sponsored-atrocities/>

BBC. (2018). *International Court of Justice orders US to ease Iran sanctions*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45729397>

Executive Order NO. 13846. (2018). Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-signing-executive-order-iran-sanctions>

Franck, Thomas M. (1990). *The Power of Legitimacy Among Nations*. Oxford University Press.

Gray, C. (2008). *International Law and the Use of Force*, Oxford University Press

Hepburn, J. (2023). *Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v United States of America)*. University of Melbourne Law School.

International Court of Justice (ICJ). (1986). *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*.

International Court of Justice (ICJ). (2023). *Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*.

International Court of Justice. (2023). *Final Judgment on Preliminary Objections and Merits (30 March 2023)*.

J. VERHOEVEN, Considerations on what is common, General course of public International law, Collection of Courses, Volume 334, 2008, pp. 369/370.

Kolb, Robert. (2013). *The International Court of Justice*. Hart Publishing.

Koskenniemi, Martti. (2005). *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Cambridge University Press.

Mirzaei Yengjeh, S. (1987). Decision of the International Court of Justice in the case of